

Az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztési lehetőségei a felsőoktatásban

© **Bajzát Tünde**
Miskolci Egyetem, Miskolc
tunde.bajzat@gmail.com

Mai modern világunkban Magyarország Európai Unió tagjának, európai integrációjának, a modern kommunikációs technikáknak, a tanulmányi és munkavállalói mobilitásnak, a bevándorlók és menekültek befogadásának köszönhetően az interkulturális találkozások száma megsokszorozódott. Ezáltal felértékelődött az interkulturális kommunikáció szerepe és az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztése egyaránt. Ennek jegyében született tanulmányom, melynek egyik célja, hogy bemutassa az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztési lehetőségének elméleti hátterét az angol és magyar nyelvű szakirodalom legismertebb modelljei alapján. A másik célja az, hogy ismertesse hogyan fejleszthető tovább a felsőoktatásban tanulók meglévő interkulturális ismerete a gyakorlatban, hogyan küzdhetünk a sztereotípiák ellen, hogyan szemlélhetjük egy másik kultúrából érkező személy szemszögéből saját viselkedésünket azért, hogy megtudjuk partnerünk verbális és nem verbális kommunikációjának szándékát és jelentését és, hogy elkerüljük a kommunikációs félreértéseket és problémákat.

Az interkulturális kommunikatív kompetencia kialakításának és fejlesztésének legismertebb modelljei

Az angol nyelvű szakirodalomban az 1970-es és 1980-as években az interperszonális kommunikáció és az interkulturális kommunikáció kutatását egymástól függetlenül végezték a kutatók. Az interperszonális kompetencia kutatását a kommunikatív kompetencia definíciói és méréseinek vizsgálata jellemezte, és csak kevés figyelmet szenteltek eredményeik kulturális aspektusaira. Az interkulturális kommunikatív kompetencia kutatói a kulturális különbségeket vizsgálták és csak érintőlegesen foglalkoztak a kommunikációs viselkedésekkel és az interperszonális kommunikáció kutatói által feltett kérdésekkel. Az interkulturális kommunikatív kompetencia kutatói gyakorlati okokból kezdték el vizsgálni az interperszonális kompetenciát. Az amerikai diplomaták, a Peace Corps tengerentúli dolgozóinak tapasztalatai irányították rá a figyelmet az interperszonális kompetencia tanulmányozására interkulturális kontextusban (Martin, 1993:16-17, 21).

Azóta számos kutatást végeztek és végeznek napjainkban is, és különböző modellek megalkotására is sor került. Elsőként Milton J. Bennett modelljét mutatom be, mivel ez a modell alapjául szolgált számos azt követő elgondolásnak. *Milton J. Bennett* (1998) amerikai kutató fejlesztési modellje leképezi azt a fejlődési folyamatot, amely az interkulturális ismeretszerzés folyamán lezajlik. Fejlesztési modelljében figyelemmel kísérhetjük az interkulturális ismeretszerzés folyamán lejátszódó fejlődési folyamatot, amelyet a modell két szintre osztott fel: etnocentrikus és etnorelatív szintekre. A szinteken belül pedig három-három fázist különített el. Az etnocentrikus szint első fázisában (tagadás) az egyén még nem ismeri fel a kulturális

különbségeket és sztereotípiák segítségével jellemzi a más kultúrából származó embereket. A második fázisban (védekezés) már jobban tudja értelmezni a kulturális különbségeket, azonban negatív sztereotípiával látja el a más kultúrából származókat és pozitív sztereotípiával jellemzi saját kultúráját. A harmadik fázisban (minimalizáció) az egyén elfogadja ugyan a lényegtelen kulturális különbségeket, de úgy gondolja, hogy minden ember alapvetően ugyanolyan. Az etnorelatív szinten az egyén a kulturális különbségeket már nem fenyegetésként éli meg, hanem rájön arra, hogy a kulturális különbségek az egyes kultúrák sajátosságai. Első fázisában (elfogadás) az egyén felfedezi és elfogadja más kultúrák gondolkodását és viselkedését, annak ellenére, hogy neki az nem tetszik. A második fázisban (alkalmazkodás) az egyén interkulturálisan érzékenyvé válik és megszerzett kulturális tudásának birtokában bele tudja élni magát a másik ember helyzetébe. A harmadik fázisban (integráció) az egyén kulturális ismeretei segítségével otthonosan mozog a különböző kultúrákban. Mivel az interkulturális kompetencia kialakulása e fejlődési fokozatskála mentén modellálható, ezért a modell figyelembevétele hasznos az interkulturális tréningek, kompetenciafejlesztő gyakorlatok, kultúráközi kommunikációs oktatási anyagok kidolgozásánál is (Bennett, 1998:151-163).

Az angolszász szakirodalom egyik legismertebb és leggyakrabban idézett modellje az angol nyelvész, *Michael Byram* (1997) nevéhez fűződő interkulturális kommunikatív kompetencia modell. A modell az interkulturális kommunikatív kompetenciát az oktatási környezetben helyezi el, ezért magában foglalja és részletesen leírja az oktatási célokat, a tanulási színhelyeket, a tanári és a tanulói szerepeket. Byram modelljében az interkulturális kompetencia alkotóelemei: az ismeretek, az attitűd, a megfigyelési és kapcsolatteremtő készségek, az értelmezési és közvetítői készségek, és a kritikus kulturális tudatosság (Byram, 1997:49).

Az ismeretek kialakításánál az oktatási cél az, hogy történelmi és mai kapcsolatot keressünk saját és beszélgetőpartnerünk országa között, hogy megtanítsuk a tanulókat arra, hogyan létesítsenek kapcsolatot más országból származó beszélgetőpartnerekkel. Az is fontos, hogy bemutassuk a hallgatónak a kommunikációs félreértések okát és folyamatát. A tanulókat meg kell tanítani országuk nemzeti történelmére is és arra, hogy ezek az események hogyan kapcsolódnak a beszélgetőpartner országához és, hogy a beszélgetőpartner hogyan látja ezeket a történelmi eseményeket saját nézőpontjából. Továbbá, a diákoknak meg kell ismerniük saját országuk nemzeti történelmét és kialakítani nézőpontjukat. További cél, hogy megismertessük a diákokat országuk társadalmi különbségeivel és azok fő jellegzetességeivel és bemutassuk nekik a beszélgetőpartner országának társadalmi különbségeit és jellemzőit is (Byram, 1997:51).

Az attitűd kialakításánál az oktatás egyik célja, hogy felkeltse a tanulóknak az érdeklődést az iránt, hogy más perspektívákat fedezzenek fel az ismert és az ismeretlen jelenségek értelmezésében saját kultúrájukban és másokéban egyaránt. Másik célja, hogy felébressze a diákokban a hajlandóságot, hogy megkérdőjelezzék kulturális szokásaik és eredményeik értékeit. További célja, hogy felkészítse a tanulót az alkalmazkodás fázisaira, amikor más kultúrával találkozik. Ezenkívül fel kell készíteni a diákot arra, hogy helyesen alkalmazza a verbális és nem-verbális kommunikáció szokásait és szabályait (Byram, 1997:50).

A megfigyelési és kapcsolatteremtő készségek fejlesztésénél a cél az, hogy a hallgatók felismerjék a hasonló és a különböző verbális és nem-verbális kommunikációs folyamatokat és megfelelően tudják azokat használni. Az is cél, hogy a diákok megfelelően tudják alkalmazni tudásuk, készségeik és attitűdjeik kombinációját a más országból és kultúrából származó beszélgetőpartnerekkel folytatott kommunikációban, ugyanakkor tekintettel kell lenniük saját országuk és

kultúrájuk és a másik fél országának és kultúrájának különbségeire. Az is lényeges, hogy a hallgatók felismerjék a mai és a múltbeli összefüggéseket saját kultúrájuk és a másik kultúra között. További cél az is, hogy a diákok alkalmazzák tudásukat, készségeiket és attitűdjeiket, azért hogy közvetítsenek saját kultúrájuk és az idegen kultúra beszélgetőpartnerei között (Byram, 1997:52-53).

Az értelmezési és közvetítési készségek fejlesztésében az oktatás célja, hogy a diákok azonosítani tudják a kommunikáció során jelentkező félreértéseket és meg tudják őket magyarázni. További cél, hogy a tanulók fel tudják oldani az ellentéteket (Byram, 1997:52).

A kritikus kulturális tudatosság kialakításánál az oktatás célja, hogy a tanulók felismerjék és értelmezni tudják a dokumentumok és események nyilvánvaló és rejtett értékeit saját kultúrájukban és másokéban is. További cél, hogy a diákok közvetíteni tudjanak és részt tudjanak venni az interkulturális kommunikációban saját tudásukra, készségeikre és attitűdjeikre támaszkodva (Byram, 1997:53).

Azóta is számos fejlesztés készült az interkulturális kompetencia kialakítására és fejlesztésére különböző szempontok figyelembevételével. Ezek közül a legújabbak: az e-mail projektek, a Moodle rendszer alkalmazása és a specializált szerepjátékok. Az e-mail projektek partner intézmények között jönnek létre, és eredményesen fejlesztik a résztvevők nyelvtudását és elősegítik a tanulók önállóságát is a nyelvtanulás folyamatában. Továbbá lehetőség nyílik a partner kultúrájának megismerésére és megértésére egyaránt. A Moodle rendszer alkalmazható internetes projektek, internetes fórumok, és chat-ek esetében, és a nyelvtudás fejlesztésére, és az interkulturális ismeretek gyarapítására szolgál.

A magyar szakirodalomban is több modell született, amelyek az interkulturális kompetencia kialakítását és fejlesztését tűzték ki célul, ezek közül egyet emelnék ki, nevezetesen *Holló Dorottya* (2008) integrált nyelv- és kultúra tanítás modelljét. Az integrált nyelv- és kultúra tanítást két csoportra osztotta: a nyelvi és kulturális ismeretek elsajátítására és a készségek kialakítására. A modell értelmében a kultúra elemei funkcióik szerint a következők: ország ismeret, viselkedéskultúra, szövegkezelés és –szerkezet (Holló, 2008:15).

Az ország ismerethez tartoznak: a civilizációs témakörök (történelem, földrajz, hagyományok, szokások, intézmények, gazdaság, művészet, tudományos eredmények, irodalom, populáris kultúra, értékrendek, ünnepek, kulináris szokások, mindennapi tudnivalók, tabutémák, ügyintézés, stb.), a szókincs kulturális jelentése és szociolingvisztikai jellemzői. Az ország ismereti témakörök tanításával a diákok háttértudásra tesznek szert, és ezek segítségével megérthetik és értelmezni tudják a különféle gondolkodásmódokat és attitűdöket. A megértés toleranciához, elfogadáshoz, nyílt gondolkodáshoz és rugalmassághoz vezet (Holló, 2008:16).

A viselkedéskultúra elemei a következők: viselkedési és beszédminták, nyelvi funkciók (üdvözlés, beszélgetés kezdeményezése, búcsúzás, véleménykérés, véleménykifejtés, egyetértés, egyet nem értés, közbeszólás, kérés, visszautasítás, tanácskérés és –adás, panaszkodás, kritika, társalgás, látogatás, telefonálás, stb.), pragmatikai jellemzők, testbeszéd és kulturális dimenziók. A viselkedéskultúra elemeinek elsajátítása és gyakorlása segíti a tanulók alkalmazkodó képességét, valamint a diákok megtanulják a megfelelő viselkedés szabályait, és ezáltal önbizalmuk is nő (Holló, 2008:16).

A szövegkezelés és -szerkezet a szövegnyelvészeti jellemzőket és a szövegalkotási folyamatokat foglalja magába. Ezáltal a diákok megtanulják világosan és érthetően kifejezni magukat (Holló, 2008:16).

Az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztési lehetőségei a felsőoktatásban

Az előzőekben vázolt elméleti háttér alapján a tanulmány a következőkben bemutatja, hogy az egyes modellek módszerei hogyan alkalmazhatóak a gyakorlatban, milyen eszközöket és feladatokat használhatunk a felsőoktatásban az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztésére.

Milton J. Bennett (1998) modelljében az interkulturális ismeretszerzés folyamán lejátszódó fejlődési folyamatot írta le hat fázison keresztül: a tagadástól az integrációig. A felsőoktatásban ez a folyamat egy filmen vagy egy olvasmányon keresztül szemléltethető és mutatható be leginkább, amelyben az egyén beleszöppen egy a sajátjától különböző kultúrába és átéli a Bennett által megfogalmazott fejlődési szinteket. Az egyes szintek megnézése vagy elolvasása után a hallgatók megbeszélik a látottakat vagy az elolvasott részt, különös tekintettel a kommunikációs félreértésekre és problémákra és azok okaira. A tagadás és védekezés fázisainak elemzésekor fontos kitérni a pozitív és negatív sztereotípiák tárgyalására, példákkal való szemléltetésére, és a sztereotipizálás negatív következményeire.

Az elfogadás és alkalmazkodás fázisainak megtárgyalása során érdemes felhívni a diákok figyelmét arra, hogy az egyes viselkedési normákat ne csak saját kultúrájuk szemszögéből, de a másik nézőpontjából is szemléljék, értékeljék, fogadják el és alkalmazkodjanak a másik kultúrához. További lehetőség lehet az, ha a hallgatók saját életükből vagy környezetükből hoznak példákat a fejlődési folyamat egyes fázisaira és elemezve mutatják be azokat.

Michael Byram interkulturális kommunikatív kompetencia modelljében az interkulturális kompetencia alkotóelemei: az ismeretek, az attitűd, a megfigyelési és kapcsolatteremtő készségek, az értelmezési és közvetítői készségek, és a kritikus kulturális tudatosság.

A felsőoktatásban az interkulturális ismeretek fejlesztésének első lépése és legegyszerűbb módja az, ha más kultúrákról szóló vagy más kultúrákból származó és azt a kultúrát bemutató újság vagy magazin cikkeket, útikönyveket, útikalauzokat, recepteket, szórólapokat, képeket, fotókat, tárgyakat, zenét, statisztikai kimutatásokat, stb. elemzünk az órákon és összehasonlítjuk őket saját kultúránkkal, miközben felhívjuk a diákok figyelmét a különbségekre. A fejlesztés második lépése a különböző országok történelmének megismerése. Ennek egyik módszere lehet az, ha a hallgatók saját maguk készülnek fel egy-egy ország főbb történelmi eseményeiből, az adott ország társadalmi jellemzőiről és tartanak előadást diáktársaik számára. Az előadások után érdemes megbeszélni a hallottakat és összehasonlítani saját országunk történelmét és társadalmi jellemzőit az elhangzott ország jellegzetességeivel. Ezt követően pedig a különbségekből következtetéseket vonhatunk le azzal kapcsolatban, hogy milyen problémák vagy konfliktusok merülhetnek fel a különböző országok képviselőinek interakciója során. Ezáltal megtaníthatjuk a hallgatókat arra is, hogyan létesítsenek kapcsolatot a megtárgyalt országokból érkező beszélgetőpartnerekkel és mire figyeljenek oda a kommunikáció során, hogy interakciójuk és kapcsolatuk probléma és konfliktusmentes legyen. Továbbá a felsőoktatásban tanulók online vagy e-mail-es kapcsolattartáson vagy internetes fórumokon keresztül is kapcsolatot létesíthetnek más kultúrákból származó emberekkel, ezáltal nemcsak kulturális ismereteiket, de idegennyelv-tudásukat és kommunikációs készségeiket is fejleszthetik.

A hallgatók megfelelő attitűdjének fejlesztésére az egyik lehetőség az, hogy a diákok összegyűjtik a legjellemzőbb magyar kulturális szokásokat, viselkedési

normákat, udvariassági szabályokat és elemezik azokat különböző szempontok alapján és egy idegen nézőpontjából is. Az attitűd fejlesztés egy másik lehetősége lehet az, ha a hallgatók megismerkednek más kultúrák verbális és nem-verbális kommunikációs szokásaival és szabályaival, majd gyakorolják és megtanulják azokat helyesen használni. A feladathoz használhatunk filmrészleteket, képeket vagy saját magunk is szemléltethetünk egy-egy verbális vagy nem-verbális kommunikációs elemet. A diákok a nem-verbális kommunikáció eszközeit gyakorolhatják szerepjátékok eljátszásával vagy úgy is, ha egy filmben szereplő nem-verbális kommunikációs elemeket a hangot levéve nézik meg és megpróbálják kitalálni az egyes elemek vagy az egész szituáció jelentését.

A megfigyelési és kapcsolatteremtő készségek fejlesztése érdekében olyan kommunikációs gyakorlatokat alkalmazhatunk különböző hétköznapi szituációkban, amelyben a hallgatók alkalmazni tudják a már elsajátított kulturális ismereteiket és ugyanakkor figyelni is tudnak a más országból érkező beszélgetőpartnerük eltérő kulturális szokásaira is. A szerepjátékok során a diákok gyakorolhatják a már elsajátított verbális és nem-verbális kommunikációs szokásokat is.

Az értelmezési és közvetítői készségek fejlesztésének egyik módja lehet az, ha a hallgatók rövid filmeket tekintenek meg olyan hétköznapi szituációkban lejátszódó interakciókról, amelyekben a beszélgetőpartnerek különböző kulturális háttérrel rendelkeznek és ebből adódóan problémák, konfliktusok vagy félreértések adódnak. A diákok feladata az, hogy a látottak alapján megmagyarázzák milyen kulturális különbségek miatt keletkeztek a problémák és hogyan lehet az egyes konfliktusokat vagy félreértéseket kezelni, mi lehet a megoldás az adott szituációban.

A kritikus kulturális tudatosság kialakításának egyik lehetősége az, ha hallgatók a különböző társadalmak kultúráit összehasonlítják és elemzik.

Holló Dorottya (2008) integrált nyelv- és kultúra tanítás modellje két csoportra osztotta a nyelv és kultúra tanítását, az egyikben a nyelvi és kulturális ismeretek elsajátítása, a másikban pedig a készségek kialakítása szerepel.

A nyelvi és kulturális ismeretek elsajátításánál a cél: az ország ismeret, a viselkedéskultúra, a szövegkezelés és -szerkezet fejlesztése. A felsőoktatásban az ország ismeret a különböző országok földrajzának, a kultúrák hagyományainak, hétköznapi és kulináris szokásainak, ünnepeinek bemutatásán és elsajátításán keresztül valósítható meg. Ezen túl fontos a kulturális tabuk, sztereotípiák és a kulturális sokk példákon keresztül történő bemutatása és elemzése.

A megfelelő viselkedéskultúra hétköznapi témákhoz kapcsolódó szerepjátékokon, telefonos párbeszédiken, dialógusokon keresztül sajátítható el és gyakorolható. A nem verbális kommunikáció elemeit és jelentéseit szerepjátékok, képek, fotók segítségével szemléltethetjük és gyakoroltathatjuk. Fontos felhívunk a hallgatók figyelmét a szókincs kulturális jelentésére is, melyeket példákkal szemléltethetünk.

A szövegalkotási folyamatok megfelelő elsajátítását leginkább állandó és folyamatos írásbeli és szóbeli feladatokon keresztül valósíthatjuk meg. A világos és érthető kifejezésmód tanítására és gyakorlására leginkább az alábbi feladatok alkalmazhatók: levél és fogalmazás írása, előadások és beszédek írása és előadása, szóbeli és írásbeli fordítási és közvetítési feladatok elvégzése. A feladatok elvégzése közben fontos felhívni a figyelmet az érvek alátámasztására, a gondolatok összekapcsolására, a szövegösszefüggésre, a logikára, a szöveg és a célközönség viszonyára.

Összegzés

A tanulmány először bemutatta az angolszász és magyar szakirodalom legismertebb modelljeit, amelyek az interkulturális kommunikatív kompetencia kialakítását és fejlesztését írják le. Ezt követően az elméleti háttér alapján a tanulmány javaslatot tett arra, hogy az elméleti részben leírt modellek elgondolásait milyen eszközökkel és feladatokkal ültethetjük át a felsőoktatás mindennapi gyakorlatába. További módszerek, eszközök és feladatok feltérképezése egy újabb tanulmány tárgyát képezhetik. Összegzésként elmondható, hogy az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztése elengedhetetlen a felsőoktatásban, mert érdekesebbé teszi a nyelvórákat, motiválja az idegennyelv-tanulást, felébreszti a hallgatók kulturális tudatosságát, csökkenti a kulturális félreértéseket, eloszlatja a kulturális előítéleteket és sztereotípiákat, és segíti a más kultúrához tartozó emberekkel történő kommunikációt.

Irodalomjegyzék

- BENNETT, M. J. (Ed.) (1998). *Basic Concepts of Intercultural Communication*. Yarmouth: Intercultural Press. In Hidasi Judit (2004). *Interkulturális kommunikáció* (pp. 149-163). 2. kiadás. Budapest: Scolar.
- BYRAM, Michael (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BYRAM, Michael (2009). Intercultural Competence in Foreign Languages – The Intercultural Speaker and the Pedagogy of Foreign Language Education. In Deardorff, Darla (Ed.). *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 321-332). Thousand Oaks: SAGE.
- HOLLÓ Dorottya (2008). *Értsünk szót! Kultúra, nyelvhasználat, nyelvtanítás*. Budapest: Akadémiai.
- MARTIN Judit (1993). Intercultural Communication Competence. In Wiseman, Richard, & Koester, Jolene (Eds.): *Intercultural communication competence* (pp. 16-29). Newbury Park: Sage.